

BABUS ANTAL

Radnóti Miklós kéziratos hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárában

Radnóti Miklós hagyatékát huszonegy nagy, lepecsételt csomagban 2008. január 11-én szállítottuk be az MTAK Kézirattárába Radnótiné Gyarmati Fanni Pozsonyi úti lakásáról. Tekintettel rendkívüli értékükre – a megszokott gyakorlattól eltérve –, a kéziratokat tételesen vettük állományba, azaz minden csomagban darabonként megszámoztuk a dokumentumokat, a fontosabbakat le is fóliáltuk, mindent ideiglenes címmel ellátott borítékba tettünk, s mindezt jegyzékben rögzítettük. A több napig tartó munkát 2008. augusztus 11-én – Radnóti és Gyarmati Fanni házasságkötésének napján – fejeztük be. A kéziratok számbavételénél végig jelen volt Ferencz Győző, a Radnóti-hagyaték kijelölt gondozója. Az átadási-átvételi listát is ő írta alá.

Milyen hagyaték Radnóti Miklósé? Teljes, hiánytalan hagyaték csak elméletben létezik, tehát a Radnótié sem az, de közelít hozzá. Mindez Gyarmati Fanni érdeme, több mint hat évtizeden át ő tartotta egyben, őrizte, óvta férje hagyatékát. Az is az ő gondosságának köszönhető, hogy a kéziratok jó állapotban kerültek hozzánk.

Húsz perc alatt a teljes hagyatékot lehetetlen bemutatni, ezért csak néhány fontosabb, érdekesebb darabjából szemezgetek dióhéjban.

Radnótinak az életében megjelent önálló köteteiben 163, az 1946-os posztumusz *Tajtékos égben* pedig 69 (az itt újra publikált *Naptárt* nem számolva) verse látott napvilágot. Ez a 232 vers később még bővült az abdai sírból előkerült, csak a bori noteszben olvasható *Gyökérrel* és a négy *Razglednicával*, tehát összesen 237 verssel számolhatunk. Pontosabban fogalmazva, ennyi önálló verscíme szerepel a köteteiben, mert a több ízben megjelenteket, például az *Újmódi pásztorok énekének* tíz versét, amelyeket a *Lábadozó szélbe* is átvett a költő, csak egynek számoltam. A 237 versből 119-nek, majdnem pontosan a versek felének az autográfja került a Kézirattárba. Ha figyelembe vesszük, hogy Radnóti jó esetben is csak verseinek végleges változatát tartotta meg, versvázlatait szinte kiirtotta, ez nem rossz arány. Hogyan oszlanak el a versek autográfjai az időben? Radnóti a *Pogány köszöntő* és az *Újmódi pásztorok énekének* egy híján minden versét – 24-et illetve 30-at, összesen 54 verset – bemásolta kéziratos füzetébe. Tehát az összes, a 119 autográfnak majdnem a fele a

hangját próbálgató két korai kötetből való. Az 1933-as *Lábadozó szélből* csak gépiratunk van. Az 1935-ös *Újhold* 22 verséből 5-nek, a *Járkálj, csak halálraitélt!* 24 verséből 15-nek, a *Meredek út* 26 verséből 16-nak, az 1942-es *Naptár* 12 verséből 2-nek maradt meg az autográfja. Megérkeztünk az életmű csúcsához: a *Tajtékos ég* 69 verséből 17-nek az autográfját őrizzük. Ebben a 17-ben már benne vannak a Szalai Sándornak 1944 nyarán Borban, külön lapokon átadott *Levél a hitveshez*, a *Hetedik ecloga*, az *Erőltetett menet*, a *Nyolcadik ecloga*, és az *A la recherche* is. Vitathatatlan, hogy a hagyaték legunikálisabb darabja a Bori notesz, ebben tíz vers található, a Szalainak átadott verseken kívül még a *Gyökér* és a négy *Razglednica*. Összegzőképpen elmondható, hogy a pályakezdő Radnóti duzzadó alkotói öntudata minden verse kéziratát gondosan megőrizte, az életműve közepén kevesebb figyelmet fordított kéziratái sorsára, pályája végén, a kiélezett történelmi és egyéni léthelyzetben pedig helyesen mérte föl műveinek jelentőségét, s gondoskodott kéziratái fennmaradásáról. Kivételes szerencse, hogy a legnagyobb versek – a „bori versek” – két példányban is megvannak: a Szalai Sándornak átadott lapokon és a Bori noteszben is.

A kötetbe nem sorolt 1930–1944 közötti versek száma harmincegy, s tíznek maradt ránk az autográfja. A hét tréfás vers közül a hat Ortutay Gyulának írottak, a hét *Eaton Darr*-versből pedig egynek van meg az eredeti kézirata. A költő ifjúkori versei, zsengei két füzetét és számos kéziratot lapját is őrizzük.

A száraz statisztikai adatoknál azonban mindenkit sokkal jobban izgat, hogy vajon van-e még publikálatlan vers a hagyatékban? Ferencz Győző kezében Radnóti szinte minden kézirata megfordult, s a legapróbb részletekre is kiterjedő monográfiájában rendre idézte is a kiadatlan költemények teljes szövegét, például a Babitsra lesújtó gúnyverset. A kérdést tehát át kell fogalmaznunk: maradt-e még Ferencz Győző után is kiadatlan versszöveg? Maradt. Nemcsak a számos kamaszkori zsengeire gondolok, hanem három további epigrammára, amelyek közül most csak a leglangyosabbat, egyben a legszalunképesebbet idézem:

EPIGRAMMA

Orrod közepét beköpte a légy és nem veszed észre,
Itt a tükör, nézd! Lekaparni hiába igyekszel
S hidd el, rendjén van ez így! Verset olvasni se tudsz,
Hát legyeket termelsz elavult orrod közepén.

És ha nevedből kicserélnél két betűt, akkor
Láthatnád magad is, hogy – simán undor vagy.

Cseréljük ki a két betűt: simán undor nem más, mint Simon Andor költő, Móricz Zsigmond veje, aki az 1933-as *Lábadozó szélről* lefitymáló kritikát írt, s Radnóti ezzel az epigrammával állt rajta bosszút.¹

Előkerült egy kiadatlan versrészlet is. A *Tajtékos ég Páris* című költeményének két versszaka maradt fenn kéziratban, de az egyik végül kimaradt a nyomtatott kötetből. Ezt idézem:

A St MICHELTől jöttünk együtt és
VAVINnél hirtelen kiszállt a lány,
Még látom combja apró billenését,
Tündér, akár egy lépdelő virág
úgy ment a napvilág felé fel.
Érezte, hogy kívánom s búcsúzó
megmosdatott szemével.

A strófa esztétikai színvonala nem indokolja, hogy Radnóti lemondott róla. Egyelőre nincs rá kézzel fogható bizonyíték, de azt gondolom, hogy a házasember szemérmessége kerekedett fölül benne a költői hiúságon. Szép számban maradtak fenn versgépíratok a költő autográf javításaival, de ezekre most nincs idő kitérni.

Radnóti prózai írásai közül az *Ikek havából* tizenhárom fóliónyi folyamatos kéziratot szövegünk és két teljes gépíratos változatunk van, valamint a melléjük tűzött számos kéziratot pótlap. A prózai szövegek között is több publikálatlan akad. *Miniatűr* címmel Radnóti két elbeszélését ismerjük, de a hagyatékban négy található. Ezen kívül egy 67+5 fóliónyi, cím nélküli, kiadatlan regénytöredék is várja a nyomdafestéket és a filoszokat.

Általánosan elfogadott vélemény, hogy Radnóti az egyik legkiválóbb műfordítónk. Volt szó róla, hogy verskéziratai közül mindig csak a legutolsó változatot tartotta meg, az előzményeket megsemmisítette. Szerencsénkre, versfordításaival nem volt ennyire szigorú, több mint harminc költőtől maradt ránk

---

¹ Ferencz Győző tudott róla, hogy Radnóti válaszlépést tervezett Simon Andor cikkére, de ez az epigramma nem került a kezébe. Vö. Ferencz Győző: Radnóti Miklós élete és költészete. Bp., 2005. 276.

egy-egy vers számos kéziratos variánsa. Ezek révén bepillantunk a költő műhelyébe, végigkövethetjük a fordítás alakulását, fejlődését, a költő küzdelmét a tökéletességért. Szinte érzéki élvezet ezeket a keresztül-kasul összefirkált, verslábakkal, apró rajzokkal tarkított lapokat forgatni. A kiadásra érdemtelennek tartott variánsok gyakran majdnem olyan jól sikerültek, mint a véglegesnek tekintettek, s egy majdani kritikai kiadásban föltétlenül helyet kell kapniuk. Állításomat igazolandó citálom Walther von der Vogelweide *Visszatérés* című versét, ami 1938 februárjában ugyan megjelent az *Új Időkben*, de gyakorlatilag ismeretlennek mondható, csak a későbbi, az átdolgozott *Ó jaj, hogy eltűnt minden* című változata hozzáférhető az *Orpheusz nyomában* kötetben.

Ó jaj, gyerekkorom nem integet felém!
 Az életem csak álom volt, vagy éltem én?
 Mi fontos volt nekem, elszállt, mint úti por?
 Mély álom ringatott el, csak nem tudom mikor.
 Most íme fölriadtam és oly idegen
 Mit úgy ismertem én még, akár saját kezem.
 Az emberek s a táj, amelyet úgy szerettem,
 Gyerekkorom vidéke eltűnt s ez ismeretlen.
 Ki akkor víg barát volt, ma sír felé hajol,
 Erdőket vágta és beomlott a major;
 Ha régi patakunk is másképen folya itt,
 Mint hontalan, csak nézném eltűnő fodrait.
 Akikre ismerősként gondoltam még tavaly,
 Alig köszönnek s mindent betölt a baj s a jaj.
 Úgy foszlik semmivé most a lágytekintetű
 Gyerekkor, mint a tenger vizére írt betű.
 Örökre már, ó jaj!

Radnóti 1944 *Vízkeresztjének* napján fogott hozzá Shakespeare *Vízkereszt, vagy amit akartok* című drámájának fordításához. A szakirodalom egyöntetűen úgy tudja, hogy májusig, mielőtt bevonult harmadik munkaszolgálatára, a dráma első két felvonásának magyarításával végzett, a harmadik, negyedik és ötödik felvonást pedig Rónay György fordította le. Ez a nézet módosításra szorul! A töredékes autográfok között ugyanis van hat lap a 3. felvonás 4. jelenetéből. Radnóti csakúgy, mint a többi, ezt a

hat lapot is gondosan beszámozta 75-től 80-ig. A kéziratcsomóban a 75. előtt az utolsó számozott kézirat lap a 41., tehát nagy valószínűséggel kijelenthető, hogy a jelenleg hiányzó 42–74. lapokon a dráma 3. felvonása olvasható. Egyelőre még nem tudjuk, hogy a Radnóti által minden bizonnyal lefordított harmadik felvonás kéziratának mi lett a sorsa, lappang-e valahol, vagy megsemmisült.

A 2. felvonás 4. jelenete *Gyere hát, te halál már!* kezdetű betétdalának végleges szövegétől sok helyen eltérő, de remek, készre csiszolt ismeretlen variánsa is megmaradt.

Jöjj el, jöjj el már halál,
 Rejts el ciprusok tövébe, föld!
 Szállj el, lelkem, szállj te már;
 Szép leány volt s szívtelen megölt.
 Ó szemfedőm legyen fehér,
 készítheted;
 hívebben halni, mint ma én,
 nem lehet.

Nézd, virág se, még virág se kell,
 légy csupasz koporsóm! senkisé,
 még barát, barát se jöjjön el
 Síromhoz, hol csontom elpihen.

Ne tudja az se, kit temet,
 ki eltemet;
 hű szerető se lelje meg
 testemet.

A hagyaték tekintélyes része Radnóti Miklós levelezése. Akkor sem járnék messze az igazságtól, ha úgy fogalmaznék, hogy a költő és felesége levelezése, mert a mintegy másfél ezernyi levél 90-95%-a kettejük levélváltása. A levelek túlnyomó többsége a szegedi egyetemi években során keletkezett, ritkán múlt el úgy nap, hogy ne adtak volna hírt magukról egymásnak. Levelezésükből a nagyközönség egyelőre szinte csak annyit ismer, amennyit Ferencz Győző idézett monográfiájában. S a legérdekesebbekből idézett is! A levelek nem hozzáférhetőek, de annyit talán elárulhatok a tartalmukról, hogy leginkább napi ügyes-bajos teendőkről, vizsgák előtti izgalmakról esik szó bennük, valamint főként arról, amiről két szerelmes szokott

„értekezni”. Gyarmati Fanni korrektségét mutatja, hogy Radnóti más nőikkel folytatott levelezését is megőrizte. Nemcsak „Tini”-nek, a költő libereci szerelmének 23 levele maradt meg, hanem a külvilág elől a legutóbbi évekig eltitkolt, Beck Judithhoz fűződő kapcsolat dokumentumai is. Külön csoportot alkot Radnóti munkaszolgálatos levelezése. Mindhárom munkaszolgálat idején a költő és felesége annyit írtak egymásnak, amennyit csak a katonai szolgálati szabályzat engedélyezett. Házi üzenő céduláik között is vannak szellemesek, tartalmasak.

Az 1940-es *Válogatott versek*, és az 1946-os *Tajtékos ég* kivételével a verseskötetek első kiadásai is bekerültek gyűjteményünkbe. Az *Újhold* kötetünk érdekessége az, hogy az *Este a kertben* című versét Radnóti két helyen is saját kezűleg kijavította, de ennek ellenére a hat évvel későbbi *Válogatott versek*be csak az egyik javítása került át. Radnóti műfordítás kötetének, az *Orpheusz nyomában*nak három példányát őrizzük. Az egyik különösen értékes. A könyvet Ortutay Gyulának ajánlotta a költő, de ezen fölül egyik példányunkban a nyomtatott dedikációt hosszú kéziratos ajánlás, valamint az akkor még kiadatlan *Páris* című vers hét, kézzel lemásolt versszaka egészíti ki.

Tudjuk, hogy Radnóti mindössze egyszer publikált hivatalos neve, a Radnóczi alatt. 1934-ben a szegedi Magyar Irodalomtörténeti Intézet ezen a néven jelentette meg Kaffka Margitról írott doktori disszertációját. Még ugyanebben az évben a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának kiadásában, immár Radnóti névvel is napvilágot látott a dolgozata. Mindkét kiadásból került hozzánk példány.

Radnóti négy verseskötete és az *Ikrek hava* kiadásához is előjegyzéssel teremtette elő a szükséges pénzt, vagy annak egy részét. Nyomdaművészeti szempontból különösen szép az *Újhold* kötet színes, nyomtatott előjegyzési íve, amelyet Buday György, a későbbi világhírű grafikus, fametsző, a költő szegedi barátja tervezett.

Az újságkivágatok között is vannak rendkívüli ritkaságok, de most csak egyet említek meg. A *Déli Hírlap* 1944. október 30-i száma *Költők a szögesdrót mögött* főcím alatt egy egész lapon közölt válogatást a bori deportáltak verseiből, Radnótitól a *Hetedik eclogát* és az *A la recherche*-t. A *Hetedik eclogának* itt *Az alvó tábor* a címe. Borból szabadulván, Szalai Sándornak sikerült átjutnia Romániába, és Temesváron, a *Déli Hírlapban* ő jelentetett meg kettőt a neki külön lapokon átadott Radnóti-versekből.

Ugyancsak ritkaságnak számítanak azok a diákfolyóiratok, amelyekben a pályakezdő Radnóti publikált. A *Haladás* házi sokszorosítású lap volt, s 1926-ból és 1927-ből tíz számnak tizenhárom példányát őrizzük. Mindkét példánya megmaradt a mindössze két számot megért „1928”-nak, amelybe nemcsak írt Radnóti, hanem egyik szerkesztője is volt. Ugyancsak a Kézirattárba kerültek a *Kortárs*, és a *Mindnyájunk Lapja* Radnótihoz köthető példányai is.

Különlegesség a *Szólok hozzád, Bánat-asszony* című kötet. Bálint György és Komor András egy dilettáns költő fentebbi című verseskötetéhez új címlapot nyomtattak Radnóthy Miklós névvel, s 1937 novemberében, a következő meleg hangú dedikáció kíséretében postán elküldték a Pozsonyi utca 1-be: „Radnóti Miklósnak, hazánk jeles költőjének, több neves fővárosi lap mélyentisztelt munkatársának a szent Poézisben és nevében szerény rokona ajánlja szíves szeretettel szerény szerzeményeit a szerző. Radnóthy Miklós.” A beugratás túl jól sikerült, Radnóti kétségbe esett.

Radnóti nem hiába tanult könyvelést a kereskedelmi iskolában, egy könyvelő precizitásával vezette megjelent verseinek listáját, gyűjtötte a róla írott kritikákat. 1929–1936 között száz darab számozott kartonlapra felragasztotta az újságkivágatokat, s Frankl Sándorral, könyvkötő barátjával külön erre a célra készített dobozban tárolta őket. Radnóti később is összegyűjtött minden vele foglalkozó írást, halála után pedig Gyarmati Fanni folytatta ezt a munkát. Egy majdani, Radnóti recepcióját vizsgáló tanulmánynak hasznos forrása lehet ez a tetemes anyag.

A hagyaték legnagyobb értékei kétségkívül az abdai tömegsírból előkerült dokumentumok, kéziratok. Ettől a csoporttól elválaszthatatlan az a számarkóró, amelyet Gyarmati Fanni 1946-ban, férje holttestének azonosításakor tépett a sírról.

Radnóti legkedvesebb kortárs költőjét, József Attilát parafrazálva még csak azt sem mondhatom, hogy „immár kész a leltár”, mert a Radnóti-hagyaték feldolgozása folyamatban van, s végleges adatok helyett egyelőre csak helyzetjelentéssel szolgálhattam.